

28 dekabr Beynəlxalq kino günüdür

Ekran adlı möcüzə...

28 dekabr 1895-ci il... Parisin Kaputsino bulvarında, "Grand-kafe" adlı kiçik bir məkanda Lui və Oqüst Lümyer qardaşları ixtira etdikləri aparatla çəkdikləri qısametrajlı filmləri nümayiş etdirdilər.

O günədək Tomas Alva Edisonun, Vilyam Diksonun etdikləri ixtiralar - fonograf, fotoqraf və kinetoskop sayəsində bu yolda müəyyən addımlar atılmışdı. Lümyer qardaşları sinematoqrafı bunların cəmindən yaratmışdılar.

Beləliklə, Lui və Oqüst Lümyer qardaşlarının sayəsində dekabrın 28-i yalnız Fransanın deyil, bütün ölkələrin və xalqların tarixinə əlamətdar gün kimi yazıldı. Lümyer qardaşlarının çəkdikləri kiçik süljetlər böyük kino sənətinin yaranmasının başlanğıcı oldu. Ancaq bu misilsiz sənəti meydana çıxaranlar özləri başqa düşüncələrdə idilər. Lümyer qardaşları kinonun həyat səhnələrinin nümayişindən başqa bir şey olmadığı və olmayacağı qənaətindəydilər. Hesab edirdilər ki, çox keçmədən bu maraq bitəcək. Amma kino bütün bəşəriyyətin diqqətini çəkdi.

"Həyatın kölgəsi"

...Kino meydana çıxan kimi dil açıb danışmadı. Mövzularını, ideyalarını oyunçuların hərəkətləri, mimikaları ilə tamaşaçılara anladı. Kino sənəti "danışmağı" öyrənəndək uzun bir yol qət etməli oldu. Ancaq belə də tamaşaçılarda böyük maraq doğura, heyrləndirə bilirdi. Lümyer qardaşlarının çəkdikləri, təsvirləri hərəkət edən fotoları xatırladan ilk səssiz kadrlar belə diqqətə şayan oldu. Təcrübə Lümyer qardaşlarında əminlik yaratdı ki, tamaşaçılar xronikal deyil, məzmunlu kadrlara üstünlük verirlər. Onlar da bunu nəzərə almalı oldular. Lümyerlərin çəkdikləri filmlərə ictimai baxış restoran-kafelərdə, parklarda, yarmarkalarda keçirilirdi. O illərin kinosüljetlərinə tamaşa edən görkəmli rus yazıçısı Maksim Qorki rəng-

siz kinonu "həyatın kölgəsi" adlandırır.

Hələ ki mövzu və məzmun zənginliyindən uzaq idi. Üstəlik, Lümyer qardaşlarının filmləri burjuva cəmiyyətinin maraqlarından çox da kənara çıxmırdı. Və belə süljetlər getdikcə tamaşaçıları yormağa başladı. Qardaşlar qərara gəldilər ki, real faktlara əsaslanan, məzmunlu filmlər meydana çıxarsınlar. 1897-ci ildə bir neçə kinooperator hazırlayaraq müxtəlif ölkələrə süljet çəkməyə yolladılar. Beləcə, operator sənəti də yarandı. Bu sənətin ilk nümayəndələri müxtəlif ölkələrə gedir, həyatın gerçək səhnələrini lentə alır və kinoteatrlarda nümayiş etdirirdilər. Tamaşaçıların bir müddət də belə, uzaq diyarlardan xəbər verən kadrlarla diqqətini cəlb etmək mümkün oldu. Bu, rejissorsuz, aktyorsuz çəkilən, ekranda cərəyan edən hadisələrin mahiyyətini açmayan səhnələrlə uzun müddət maraq doğurmaq mümkün olmadı. Ancaq kinematoqrafçılar da bədii yaradıcılıq axtarışında idilər.

Kommersiya məqsədilə ixtira edilən kino yavaş-yavaş irəliləməkdə, incəsənətə xidmət etməkdə idi. Teatr rejissoru, dekorator, aktyor, qəzet karikaturaçısı, əyləncəli attraksionlarda texniki konstruktor işləyən Melyes Lümyer qardaşlarından aparat alaraq ilk dəfə kamera ilə kinematoqrafik tryukları çəkdi. O, müxtəlif kadrlar lentə aldı və montaj kinosu üslubunu kəşf etdi. Melyes davamlı olaraq bu üslubda sirk səhnələrini, teatr tamaşalarını lentə aldı. "Qırmızı papaq", "Göy saqqal", "Janna Dark", "Faust" tamaşalarının ekran variantı tamaşaçıları

heyran qoyur, kinoya isə bədiilik gətirirdi. Amma yüksələn tamaşaçı zövqünə və tələbatına cavab vermək üçün yeniliklər etmək lazım idi.

Tamaşaçıların yavaş-yavaş zənginləşən zövqünə uyğun bədii film yaratmaq məqsədilə ədəbiyyat və teatr xadimləri 1908-ci ildə "Film d'Ar" cəmiyyətini qurdular. Birinci dərəcəli aktyorların iştirakı ilə məşhur romanların süljetləri əsasında filmlər çəkməyə başladılar.

1930-cu illərdə Fransada artıq işinin peşəkari olan xeyli sayda kinematoqrafçı var idi. Buradakı "Pate" və "Qomon" kino şirkətləri dünyada baş verən sensasiyalı xəbərlər əsasında xronikal filmlər çəkir, bütün ölkələrə öz kinooperatorlarını göndərirdilər. Çar Rusiyasında on il fəaliyyət göstərən fransız firmalarının kinematoqrafçıları imperiyanın ərazisində müxtəlif mövzuda filmlər lentə aldılar. Bunlardan biri də Bakıda neft hasilatından bəhs edirdi.

İlk Azərbaycan filmləri

XIX əsrin sonlarında Parisdən uzaqlarda, nefti ilə məşhurlaşan Bakıda iqtisadi və mədəni sahələrdə canlanma müşahidə olunurdu. Fransada ixtira olunan sinematoqraf Bakıya da gəldi. 1898-ci il yanvarın 8-dən burada xarici filmlər göstərilməyə başlandı. İyunun 21-də Vasili-Vyatskinin teatr-sirkində Bakı həyatından bəhs edən "Şəhər bağında xalq gəzintisi", "Qatarın dəmiryol stansiyasına daxil olması", "Qafqaz və Merkuri" Cəmiyyətinə məxsus paroxodun limandan yola düşməsi" və "Bazar küçəsi sübh çağı" kinosüljetləri nümayiş olundu. 1898-ci il avqustun 2-də fo-

toqraf, rejissor, ssenarist, operator, redaktor, naşir, Bakı fotoqrafiya dərənəyinin yaradıcısı, Paris milli akademiyasının fotoqraf üzvü Aleksandr Mixayloviç Mişonun çəkdiyi "Bibiheybətde neft fontanı yanğıni", "Balaxanıda neft fontanı", "Qafqaz rəqsi" xronikal-sənədli və "İlişdin" bədii kinosüljetlərinin daxil edildiyi ayrıca program nümayiş olundu. Həmin il Mişon "Bibiheybətde neft fontanı yanğıni" və "Balaxanıda neft fontanı" kadrlarını Fransada təşkil olunmuş dünya sərgisində nümayiş etdirmək üçün apardı. Lümyer qardaşlarının marağına səbəb olan bu unikal kadrlar Fransa kino arxivində qorunub saxlanıldı.

2001-ci ildə Azərbaycan Dövlət Film Fondunun təşəbbüsü ilə Fransanın kinoarxivindəki həmin kinosüljetlər Azərbaycana gətirildi.

Kinonun meydana çıxması ilə teatrın sonunun gələcəyini düşünənlər yanıldılar. Nə qədər diqqətləri cəlb etsə də, maraq doğursa da, kino teatrın yerini tutmadı. Ancaq öz yerini və populyarlığını da heç vaxt itirmədi. Çünki bəşər övladları həmişəlik ekran adlı möcüzənin seyrinə düşmüşdülər...

Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"

